ROUTEKAART

Wijk in bloei

Een praktische routekaart voor een duurzame samenwerking tussen gemeente, corporatie en bewoners. Voor het intensiveren van klimaatadaptatie in de buitenruimte en voor groene en sociale wijken in Zuid-Holland.

In het kader van de Klimaatpilots Zuid-Holland

GEBASEERD OP LESSEN UIT:

- Moerwijk West, Den Haag: Hof Wonen & Gemeente Den Haag
- Tesselschadestraat, Hendrik-Ido-Ambacht: Trivire & Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht

provincie Zuid-Holland

Juni 2026

GROENE HUISVESTERS

Inhoud

Inhoud ..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Samenvatting 2
Inleiding 3
Overzicht van de fasen 6
Fase 1. Initiatief & gedeeld belang 8
Fase 2. Verkenning & eigendoms-analyse 10
Fase 3. Kansen & risico inventarisatie 12
Fase 4. Gezamenlijke ambitie bepaling 14
Fase 5. Opzet samenwerkingsstructuur 16
Fase 6. Bewonersenquête 18
Fase 7. Diverse scenario schetsing 20
Fase 8. Inloopavond: scenario's voorleggen aan bewoners 22
Fase 9. Voorkeursscenario & ontwerpoverdracht 24
Fase 10. Uitvraag & opdrachtverlening 26
Fase 11. Ontwerpbegeleiding en borging 28
Bevindingen uit de Klimaatpilots 30

ZO NAVIGEER JE DOOR DIT DOCUMENT

Dit is een doorklikbaar document. In het overzicht van de fasen (pagina 4) klik je op het **cijfer met het streepje** (bijvoorbeeld **3 –**) om direct naar die fase te springen.

Vanuit elke fase klik je bovenaan op ↑ **Terug naar fasenoverzicht** om weer terug te keren. Ook de inhoudsopgave hierboven is volledig aanklikbaar.

Samenvatting

Kernboodschap

Deze routekaart helpt gemeenten en woningcorporaties om samen klimaatadaptieve buitenruimte te realiseren. Ze is opgesteld op basis van twee pilotprojecten in Zuid-Holland, begeleid door Groene Huisvesters in het kader van de Challenge Klimaatpilots van de Provincie Zuid-Holland. De centrale les is dat klimaatadaptatie niet alleen een technische opgave is, maar vooral een samenwerkingsopgave. Wateroverlast, hitte, vergroening, gezondheid en leefbaarheid houden zich niet aan eigendomsgrenzen. Juist daarom is samenwerking tussen gemeente, corporatie en bewoners nodig om kansen in de buitenruimte goed te benutten.

Twee pilots, twee startposities

De Challenge had als doel de samenwerking tussen gemeenten en woningcorporaties op klimaatadaptatie te intensiveren en de opgedane kennis te vertalen naar een praktische routekaart. Beide doelen zijn bereikt. In Hendrik-Ido-Ambacht startten Trivire en de gemeente vanuit een vroege verkenningsfase, met gemengd eigendom en een Vereniging van Eigenaren als belangrijke extra partij. In Moerwijk West, Den Haag, startten Hof Wonen en de gemeente juist in een lopend ontwerptraject, waarbij de hovenier al gecontracteerd was en de uitvoering naderde. Daardoor is de routekaart daar vooral gebruikt als toetsingskader om ambities, bewonersinput, beheerbaarheid en gemeentelijke koppelkansen alsnog zo goed mogelijk te borgen. Samen laten de twee trajecten zien dat de routekaart zowel als stappenplan vanaf de start als als toetsingskader voor lopende projecten bruikbaar is.

Opbouw van de routekaart

De routekaart bestaat uit 11 fasen, geclusterd in drie blokken die de opbouw van het traject volgen. Het eerste blok, Verkennen en Bepalen, omvat de Initiatiefase, Verkenningsfase, Onderzoeksfase en Ambitiefase, en legt de basis: is samenwerking kansrijk, wie heeft bezit, wat zijn de risico's en kansen, en welke ambitie delen partijen? Het tweede blok, Organiseren en Ophalen, omvat de Planningsfase, Participatiefase, Schetsfase en Selectiefase, en richt zich op het inrichten van de samenwerking en het ophalen van bewonersinput. Het derde blok, Vastleggen en Borgen, omvat de Integratiefase, Uitvraagfase en Borgingsfase, en zorgt dat de gemaakte keuzes worden vastgelegd, overgedragen en bewaakt tijdens de ontwerpfase. De routekaart is geen blauwdruk. Niet elke fase hoeft in dezelfde volgorde of intensiteit te worden doorlopen. De waarde zit in het bewust kiezen welke stappen nodig zijn, welke al gezet zijn en welke alsnog geborgd moeten worden.

Vijf overkoepelende lessen

Uit beide pilots zijn vijf lessen te destilleren die de kern vormen van wat dit traject heeft opgeleverd:

1. Stem budget, timing en capaciteit op elkaar af. Kies een project dat realistisch haalbaar is en tegelijk zichtbaar verschil maakt.
2. Klimaatadaptatie staat nooit op zichzelf in een sociale wijk. Gebruik de Triple Bottom Line (people, planet, profit) om de groene, sociale en economische opgave integraal te benaderen.
3. Borg de procesregie vooraf. Onafhankelijke procesbegeleiding houdt vaart en gelijkwaardigheid in het proces. Is er geen externe begeleider, beleg de regie dan expliciet en benoem een taskforce.
4. Ken de belangen van je samenwerkingspartners. Bestuurlijke besluitvorming verloopt per partij anders: gemeenten via ambtelijke en politieke cycli, corporaties via assetmanagement, VvE's via een jaarlijkse ledenvergadering.
5. Betrek bewoners op het juiste moment. Wees geduldig, laat zorgen eerst uitspreken, en bied keuzerichtingen die op realistische, bewust gepolariseerde scenario's zijn gebaseerd.

Procesregie

Alle deelnemers aan de pilots gaven aan dat onafhankelijke procesbegeleiding meerwaarde heeft gehad: het versnelde het proces en verminderde partijdigheid, waardoor gemeente, corporatie en bewoners als gelijkwaardige partijen aan tafel stonden. De routekaart is ook zonder externe begeleiding toepasbaar, mits vooraf duidelijk wordt afgesproken wie de procesregie voert en wie verantwoordelijk is voor de vertaling van ambitie naar afspraken, ontwerp en borging.

Inleiding

Aanleiding

Gemeenten en woningcorporaties werken vaak aan dezelfde wijken, maar niet altijd vanuit hetzelfde vertrekpunt. De gemeente kijkt naar openbare ruimte, water, groen, gezondheid en gebiedsontwikkeling. De corporatie kijkt naar woningen, bewoners, beheer, betaalbaarheid en de directe woonomgeving. Juist bij klimaatadaptatie komen die werelden bij elkaar. Wateroverlast, hitte, vergroening en leefbaarheid houden zich niet aan eigendomsgrenzen.

De Challenge Klimaatpilots Zuid-Holland

In 2025 lanceerde de Provincie Zuid-Holland de Challenge Klimaatpilots: een uitnodiging aan gemeenten en woningcorporaties om samen klimaatprojecten op te starten gericht op klimaatadaptatie. Het doel was tweeledig: de samenwerking op klimaatadaptatie versterken en de opgedane kennis vertalen naar een overdraagbare routekaart. Twee projecten werden geselecteerd voor een begeleid traject van ongeveer vijf maanden.

De twee pilots

De twee pilotprojecten zijn geselecteerd via een KPI-beoordelingsmodel op drie categorieën: **inhoudelijke urgentie** (klimaatrisico's zoals hittestress, wateroverlast en kwetsbare bewoners), **samenwerkingskracht** (bestaande relatie tussen gemeente en corporatie, kwaliteit van de gezamenlijke plannen en bewonersbereidheid) en **uitvoerbaarheid** (tijdsbereidheid, beschikbaar budget en fase van het project). Van de vier aanmeldingen scoorden deze twee het sterkst op de combinatie van alle drie. Daarbij vertegenwoordigden ze duidelijk verschillende startposities, wat ze samen bijzonder waardevol maakt als basis voor een overdraagbare routekaart.

In Hendrik-Ido-Ambacht bevond het project zich in de verkennende fase. Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht en woningcorporatie Trivire werkten aan de klimaatadaptieve herinrichting van een groengebied tussen de Van Godewijckstraat en de Tesselschadestraat. Het plangebied kende gemengd eigendom: gemeente, corporatie en een Vereniging van Eigenaren (VvE). Daardoor richtte het begeleidingstraject zich sterk op brede samenwerking en bewonersparticipatie, om te komen tot integrale en breedgedragen ontwerpprincipes.

In Den Haag bevond het project zich al in de ontwerpfase. Corporatie Hof Wonen en de gemeente Den Haag werkten aan de herinrichting van laaggelegen binnentuinen en voortuinen bij gerenoveerde wooncomplexen in Moerwijk West fase 2. De tuinen zijn corporatiebezit, maar sluiten direct aan op gemeentelijke doelen rond water, hitte, groen, leefbaarheid en openbare ruimte. Bij de start van het begeleidingstraject was een hovenier al gecontracteerd voor het ontwerp. Het project naderde de ontwerpafronding, en de bewonersparticipatie lag grotendeels bij deze hovenier. De gemeente was primair vertegenwoordigd via een vakspecialist; bredere gemeentelijke collega's bleven beperkt betrokken. Het begeleidingstraject richtte zich daardoor op het toetsen van ambities, het borgen van koppelkansen en het versterken van wat binnen het lopende traject nog mogelijk was. Dat levert een andere, maar minstens zo waardevolle les op: wat kun je nog realiseren als je laat instapt, en wat vraagt het om dat structureel beter te organiseren?

Wat leveren de pilots op?

Samen laten de pilots zien dat klimaatadaptieve buitenruimte niet alleen vraagt om goede maatregelen, maar vooral om een goed proces. Wie neemt het initiatief? Wie bezit wat? Welke partijen moeten vroeg aan tafel? Hoe vertaal je ambities naar ontwerpkeuzes? Hoe betrek je bewoners op een manier die past bij de wijk? En hoe zorg je dat beheer, financiering en monitoring niet pas na oplevering op de agenda komen?

De pilots laten ook zien dat vroeg instappen meer oplevert dan laat aanschuiven. In Moerwijk West zijn zinvolle stappen gezet, maar een deel van de koppelkansen bleven onzeker doordat het project al ver gevorderd was. Dat is het realistische beeld van wat late betrokkenheid oplevert, en tegelijk een sterk argument om de routekaart zo vroeg mogelijk in te zetten.

Voor wie is deze routekaart?

De routekaart is bedoeld voor projectleiders, beleidsadviseurs en beslissers bij gemeenten en woningcorporaties die aan de slag willen met het klimaatbestendig en groen maken van de buitenruimte. Hij helpt om vroeg de juiste vragen te stellen, rollen scherp te krijgen en keuzes uitlegbaar te maken richting bewoners, ontwerpers en beheerders.

Het document is op twee manieren te gebruiken: als stappenplan voor projecten in de verkenningsfase, of als toetsingskader voor projecten die al verder gevorderd zijn. In beide gevallen helpt de routekaart om eigendom, ambitie, bewonersparticipatie, beheer en financiering tijdig te borgen.

Opzet en leeswijzer

Deze routekaart bestaat uit 11 fasen, van het eerste initiatief tot en met de opdrachtverlening en de borging tijdens de ontwerpfase. De uitvoeringsfase valt buiten de scope van dit document. Idealiter worden de fasen vanaf het begin chronologisch doorlopen.

De 11 fasen zijn geclusterd in drie blokken die de opbouw van het traject volgen. Het eerste blok, Verkennen en Bepalen (fase 1 t/m 4), omvat de Initiatiefase, Verkenningsfase, Onderzoeksfase en Ambitiefase, en legt de basis: is samenwerking kansrijk, wie heeft bezit, wat zijn de risico's en kansen, en welke ambitie delen partijen? Het tweede blok, Organiseren en Ophalen (fase 5 t/m 8), omvat de Planningsfase, Participatiefase, Schetsfase en Selectiefase, en richt zich op het inrichten van de samenwerking en het ophalen van bewonersinput. Het derde blok, Vastleggen en Borgen (fase 9 t/m 11), omvat de Integratiefase, Uitvraagfase en Borgingsfase, en zorgt dat de gemaakte keuzes worden vastgelegd, overgedragen en bewaakt tijdens de ontwerpfase.

Ook voor projecten die al richting de ontwerpfase gaan, is het zeer wenselijk om vanaf fase 3 (terug naar het eerste blok, Verkennen en Bepalen) gezamenlijk een stap terug te zetten. Zo worden kansen alsnog benut en worden risico's zo goed mogelijk weggenomen.

Per fase leggen we uit waarom de stap van belang is, hoe je deze inhoudelijk kunt aanvliegen en welke tips uit de praktijk naar voren zijn gekomen op basis van de twee pilotprojecten. Ook tonen we per fase de opgeleverde documenten, die laten zien welk proces met de twee pilots is doorlopen.

De pilots liepen tussen december 2025 en mei 2026. Beide pilots bevonden zich in een andere startfase. Dat is zeer nuttig gebleken, omdat het ons in staat stelt een volledige procesbeschrijving in deze routekaart te verwoorden.

Hendrik-Ido-Ambacht laat zien hoe de routekaart vanaf een vroege verkenning wordt doorlopen en heeft vrijwel het volledige traject afgelegd, vanaf fase 1.

Moerwijk West laat zien hoe dezelfde fasen een lopend ontwerptraject toetsen en versterken. De fasen uit blok 1 (Verkennen en Bepalen, fase 1 t/m 4) zijn alsnog doorlopen. De fasen uit blok 2 (Organiseren en Ophalen, fase 5 t/m 8) waren al deels ingevuld via het traject van de hovenier, waaronder bewonersparticipatie via twee inloopavonden. De toegevoegde waarde lag daardoor vooral in blok 3 (Vastleggen en Borgen, fase 9 t/m 11).

Op de volgende pagina staat een overzicht van alle fasen in een oogopslag.

Overzicht van de fasen

De routekaart als proceslijn

Van gedeelde opgave naar geborgd ontwerp.

Klik in de tabel op het **cijfer met het streepje** om direct naar een fase te springen.

Fase	Naam	Kernvraag	Voornaamste output
1 –	**Initiatiefase**	Overlappen de opgaven? Is samenwerking kansrijk?	Gezamenlijke beoordeling op urgentie, samenwerking en uitvoerbaarheid
2 –	**Verkenningsfase**	Wie heeft bezit in het plangebied? Welke stakeholders betrek je vroeg?	Eigendomskaart; stakeholderoverzicht
3 –	**Onderzoeksfase**	Wat zijn de klimaatrisico's en kansen in het gebied?	Ingevulde Omgevingswijzer
4 –	**Ambitiefase**	Welk ambitieniveau willen partijen op welke thema's?	Ambitiedocument (GWW-ambitieweb)
5 –	**Planningsfase**	Wie neemt welke rol? Hoe houden we het proces bestuurbaar?	Intentieverklaring; werkteamafspraken
6 –	**Participatiefase**	Hoe gebruiken bewoners de buitenruimte? Wat willen en vrezen zij?	Enquêteresultaten; bewonersinzichten
7 –	**Schetsfase**	Welke keuzerichtingen zijn er? Wat wint en verliest per scenario?	Drie scenario-schetsontwerpen
8 –	**Selectiefase**	Welk scenario sluit het best aan bij de wensen en zorgen van bewoners?	Voorkeursstemming; kwalitatieve inzichten
9 –	**Integratiefase**	Welke keuzes worden doorgezet? Wat zijn de leidende principes voor het ontwerp?	Ontwerpprincipesdocument; indicatieve planning
10 –	**Uitvraagfase**	Hoe formuleer je een heldere opdracht voor de uitvoerende partij?	Opdrachtomschrijving; beoordelingscriteria
11 –	**Borgingsfase**	Hoe borgen we ambitie, ontwerp en beheer in het vervolgtraject?	Toetsmomenten; afgestemde ontwerpplanning

Fase 1. Initiatief & gedeeld belang

Alle klimaatrisico's zijn grensoverstijgend en vragen om samenwerking tussen partijen die elkaar niet altijd vanzelfsprekend opzoeken. Gemeenten en corporaties hebben vaak aan elkaar grenzend bezit. Juist op projectniveau liggen er kansen om die nabijheid te benutten.

Een logisch startpunt is de vraag of er een overlappende opgave is voor onderhoud of ontwikkeling. Het naast elkaar leggen van het Meerjaren Onderhoudsplan (MJOP) van de corporatie en de gemeentelijke gebiedsvisie, bestemmingsplan of rioleringplanning biedt vaak al voldoende aanknopingspunten voor een eerste gezamenlijk project. De gemeente heeft via de klimaatstresstest doorgaans een beeld van welke gebieden urgent zijn. De corporatie weet vanuit haar vastgoedportefeuille waar adaptatie het meest kansrijk is. Samen vormt dit een natuurlijke basis voor een eerste contactmoment.

Als die overlap er is, kan een plangebied worden gedefinieerd. Maar ook als de overlap niet direct zichtbaar is, hoeft dat geen reden te zijn om af te haken. Onderstaande drie criteria zijn gebruikt bij de selectie van de Challenge Klimaatpilots en helpen om te beoordelen of een plangebied kansrijk is voor een klimaatadaptieve aanpak.

Inhoudelijke urgentie: Wat zijn de actuele klimaatproblemen in het gebied? Gebruik beschikbare databronnen zoals de Klimaateffectatlas en de Atlas voor de Leefomgeving om dit theoretisch te onderbouwen. Combineer dit met wat bewoners nu al merken in de praktijk. Beide perspectieven samen geven een volledig beeld van de urgentie.

Bereidheid tot samenwerking: heb je al eerder samengewerkt met de andere partij? Ken je de juiste aanspreekpersonen? Wat verwachten partijen van elkaar? Is er voldoende vertrouwen en een werkbare klik om samen op te trekken? Deze zachte factoren zijn minstens zo bepalend als de technische opgave. Een samenwerking die op papier logisch is maar waarbij de chemie ontbreekt, loopt vroeg of laat vast.

Uitvoerbaarheid: Hoeveel tijd en budget kunnen partijen inzetten vanaf de start? Bevinden gemeente en corporatie zich in vergelijkbare planfases? Een groot verschil in planning of beschikbare capaciteit kan de samenwerking al in een vroeg stadium onder druk zetten.

De antwoorden op deze drie vragen vormen een eerste beoordeling van de kansen van het plangebied. Ze maken zichtbaar waarom juist dit bezit of dit gebied prioriteit verdient voor een klimaatadaptieve aanpak, en helpen om andere partijen te overtuigen aan te sluiten.

De rol van de procesbegeleider

Als initiatiefnemer voer je in deze fase veel verkennende gesprekken met je samenwerkingspartner. Een onafhankelijke procesbegeleider is vooral waardevol wanneer de samenwerking nog niet vanzelf loopt, de opgave meerdere disciplines raakt of het project onder tijdsdruk staat. De rol is niet om eigenaar van de inhoud te worden, maar om ritme, scherpte en vertaling te brengen: van brede ambitie naar concrete keuzes, en van losse expertinput naar heldere ontwerpprincipes.

Les uit de praktijk

Het voorafgaande selectieproces van de Challenge, bepaalde welke klimaatpilots het meest kansrijk waren voor de 2 begeleidingstrajecten die zijn vergeven. Op basis van de beoordelingscriteria kreeg elk ingediende pilot een score toegewezen. Dit leidde uiteindelijk tot de 2 pilots met de hoogste kans tot slagen. Dit selectieproces kan ook gebruikt worden om binnen jouw organisatie het juiste project te starten. In de bijlage vind je het model voor de beoordelingscriteria, maak hier gebruik van als er meer dan één project in aanmerking komt voor een klimaatadaptieve aanpak.

Fase 2. Verkenning & eigendoms-analyse

Als de drie criteria positief zijn beoordeeld door zowel gemeente als corporatie, is een plangebied kansrijk voor het mee koppelen van klimaat adaptatie. Hiermee is ook de eerste basis gelegd voor een goede samenwerking tussen beide partijen. Maar naast gemeente en corporatie zijn er vaak meerdere partijen met bezit in het plangebied. Een eigendomsanalyse brengt deze stakeholders vroeg in beeld, zodat je later niet voor verrassingen staat. Hieronder staat per type partij welke actie in dit stadium passend is.

Actief betrekken

Waterschappen en hoogheemraadschappen zijn bij uitstek partijen om vroeg aan tafel te hebben. Hun investeringsprogramma's en technische kennis over waterafvoer en berging zijn direct relevant voor de haalbaarheid van klimaatadaptieve maatregelen. Als zij een overlappende opgave hebben in het plangebied, kunnen zij ook meefinancieren. Via de leggers (Hollandse Delta, voor projecten elders contact zoeken met waterschap) van waterschappen heb je publiekelijk inzicht in het eigendom van het oppervlaktewater in het gebied.

Nutsbedrijven en netbeheerders betrek je in dit stadium niet als inhoudelijke partner, maar als praktische randvoorwaarde. Vroegtijdig inzicht in de ligging van kabels en leidingen voorkomt kostbare verrassingen tijdens de uitvoering.

Verenigingen van Eigenaren (VvE's) betrek je actief als zij een significant aandeel van de grond in het plangebied in bezit hebben. Juist omdat een VvE een relatief traag bestuursorgaan is, is vroege betrokkenheid essentieel. Een Algemene Ledenvergadering (ALV) vindt doorgaans maar één keer per jaar plaats, wat betekent dat een besluit dat je te laat agendeert al snel een jaar vertraging oplevert. Benader de VvE daarom vroeg, en stel voor om een commissie in te stellen die specifiek belast is met de aansluiting op het herstructureringsproject. Dit geeft je een snel aanspreekpunt zonder dat elk besluit langs de volledige ledenvergadering moet.

Informeren en peilen

De provincie is een actor van een heel andere orde: geen eigenaar in het gebied, maar een mogelijke subsidieverstrekker en kadersteller. Breng in deze fase in beeld welke provinciale regelingen en beleidsdoelen (zoals klimaatadaptatie- of groen programma's) aansluiten op het plangebied. Dat helpt later bij het opstellen van een dekkingsplan. Actieve afstemming met de provincie hoort pas thuis in een later stadium, wanneer de plannen concreet genoeg zijn om aan een regeling te koppelen.

Les uit de praktijk: De VvE als onverwachte factor

In Hendrik-Ido-Ambacht zorgde de eigendomsanalyse vroeg in het traject voor een extra complexiteit. De VvE bleek eigenaar van een significant deel van de buitenruimte in het plangebied, met directe gevolgen voor de samenwerkingsstructuur en besluitvorming. Het meest logische tracé voor een nieuw wandelpad lag namelijk op VvE-grond, terwijl de VvE duidelijke zorgen had over geluidsoverlast en hogere beheerkosten. Bovendien had de gemeente in haar gebiedsvisie al voorstellen gedaan voor een wandel- en fietspad door dit gebied, wat bij een deel van de bewoners negatief was ontvangen. De aanwezigheid van de VvE daagde de aanvankelijk rechtlijnige aanpak van gemeente en corporatie uit en vroeg om een fundamenteel andere samenwerkingsstrategie.

Daarnaast was er in Hendrik-Ido-Ambacht een nieuwe warmtenettrace gepland. Via een gedoogbeschikking heeft het nutsbedrijf het recht om leidingen aan te leggen in het plangebied. Door vroeg contact op te nemen met het nutsbedrijf kon in het ontwerp rekening worden gehouden met de geplande graafwerkzaamheden en werd een kostbare aanpassing later in het proces voorkomen.

Figuur 1: Eigendomskaart gemeente (rood)

Fase 3. Kansen & risico inventarisatie

Als de verkenning is afgerond, is het tijd voor een inhoudelijke analyse van het plangebied zelf. De Omgevingswijzer kan hierbij helpen. Dit instrument van Rijkswaterstaat brengt in een gezamenlijke sessie de duurzaamheid van een project of gebied in beeld aan de hand van twaalf thema's op het gebied van people, planet en profit. Zo ontstaat een eerste overzicht van welke risico's aangepakt moeten worden en welke kansen benut kunnen worden, voordat partijen formeel aan tafel gaan. Dit voorkomt dat organisaties starten vanuit een blinde vlek en helpt om de urgentie van het traject te onderbouwen richting beslissers zonder technische achtergrond.

Een kanttekening bij dit en de andere instrumenten in deze routekaart, zoals het Ambitieweb in de volgende fase: het gebruik van een instrument is nooit een doel op zich. Het zijn hulpmiddelen om het goede gesprek te voeren en tot gedeelde inzichten te komen. Sluit waar mogelijk aan bij instrumenten en werkwijzen die binnen de eigen organisaties al gangbaar zijn, en kies alleen voor een nieuw instrument als dat het proces echt verder helpt.

De Omgevingswijzer is opgebouwd rond 12 thema's, gecategoriseerd volgens de Triple Bottom Line: vergroening werkt alleen als ecologische, sociale en economische belangen gelijktijdig worden gewogen.

Planet gaat over de fysieke leefomgeving: wateroverlast, hitte, bodem- en luchtkwaliteit en ecologische waarde. Gemeenten hebben via de DPRA-stresstesten al een deel van dit inzicht beschikbaar, maar de Klimaateffectatlas biedt een meer gedetailleerde beoordeling per locatie. Planet risico's zijn verstening, beperkte regenwaterinfiltratie, versnipperd groen, fijnstof en stikstof concentraties. Planet kansen zijn hemelwaterafkoppeling, regenwaterbuffers, schaduwrijke plekken (cool-spots) en groene zones aangrenzend of in het plangebied.

People gaat over de sociale en ruimtelijke kwaliteit van de buitenruimte: ruimtegebruik en kwaliteit, gezondheid, welzijn en sociale samenhang. De Atlas voor de Leefomgeving en de Leefbaarometer bieden hiervoor basisinformatie. Aanvullend loont het om de wijkbeheerder (corporatie) en wijkregisseurs / handhavers (gemeente) te spreken, voor praktijkkennis over wat er werkelijk speelt in het gebied. People risico's zijn meerdere grondeigenaren, hangjongeren, sociaal-economische kwetsbaarheid, en het aandeel kwetsbare doelgroep (bijvoorbeeld eenzame 75+ers). People kansen zijn aansluiting op de gebiedsvisie, bestaande sociale wijkorganisaties en aanliggende sportfaciliteiten.

Profit gaat over bereikbaarheid, economische haalbaarheid en waardecreatie van de buitenruimte. Hiervoor is enige kennis nodig van hoe de partijen willen samenwerken en wat de beschikbare budgetten zijn. En ook of de ruimte openbaar toegankelijk is of alleen voor bewoners is, en welke raamcontracten of anterieure afspraken van toepassing zijn. In een vroeg stadium geeft dit inzicht in de kansen voor een integrale aanpak. Profit risico's zijn auto verbindingsroutes, bestaande raamcontracten met beheerders, onderhoud behoevende materialen. Profit kansen zijn langzaam verkeersroutes, anterieure budget en beheer afspraken.

In de bijlage vind je de uitgewerkte omgevingswijzers terug van de Klimaatpilots. De uitkomsten van de Omgevingswijzer neem je als projectleider mee naar de volgende fase, waarin de gezamenlijke ambitie wordt vastgesteld. Gebruik het overzicht om een eerste beeld te vormen van de urgentie in het plangebied en dat beeld te delen met collega's en beslissers.

Tip uit de praktijk

Niet alle twaalf thema's zijn altijd van toepassing. Tijdens de Klimaatpilots bleek het nuttig om het thema klimaatadaptatie op te splitsen in hitte en wateroverlast, omdat de opgaven en oplossingen sterk van elkaar verschillen. In beide pilots is het thema Energie buiten beschouwing gelaten. In Hendrik-Ido-Ambacht is het thema Samenwerking toegevoegd vanwege de specifieke situatie met de VvE. Pas de wijzer aan op je eigen project, en gebruik de bijlagen voor projectvoorbeelden ter inspiratie.

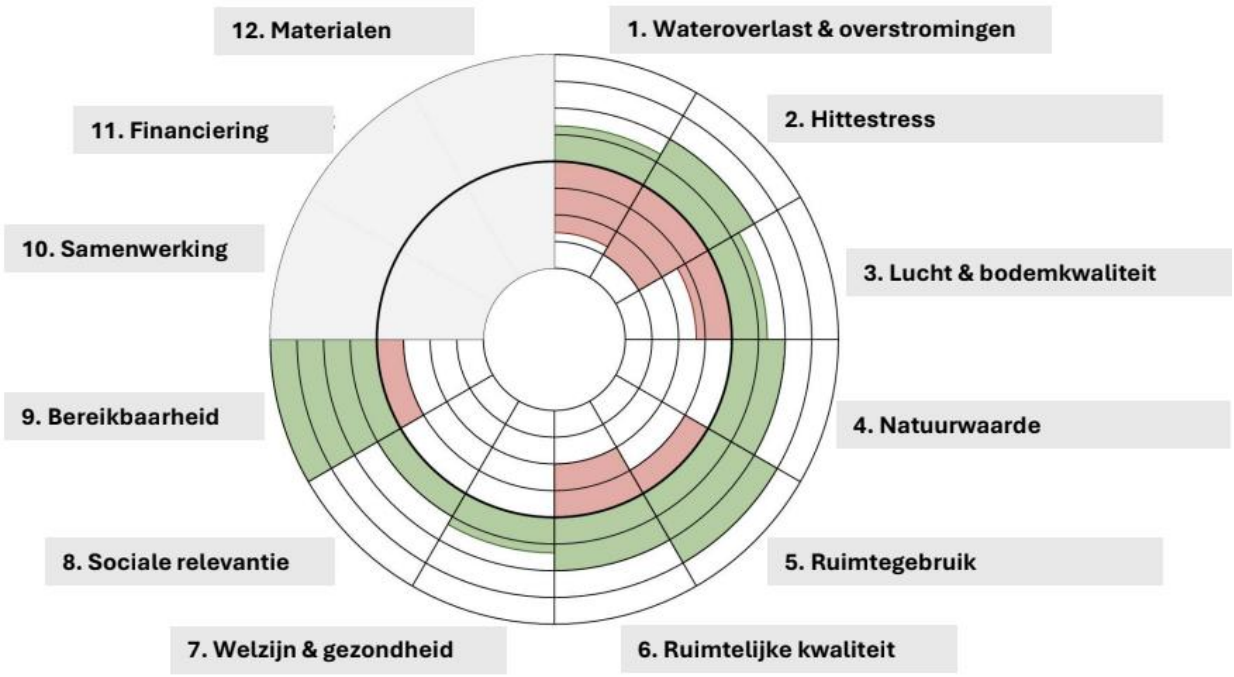

Figuur 2: Ingevulde Omgevingswijzer, kansen (groen) afgewogen tegen risico's (rood)

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Omgevingswijzer Hendrik ido Ambacht
- Omgevingswijzer Moerwijk-West

Fase 4. Gezamenlijke ambitie bepaling

Het vaststellen van de ambitie is een van de meest bepalende stappen in het traject. Hier wordt de inhoudelijke basis gelegd waarop alle vervolgkeuzes, van scenario ontwikkeling tot ontwerpprincipes, worden gebouwd. Een slecht of vaag geformuleerde ambitie leidt later onvermijdelijk tot meningsverschillen over prioriteiten en scope.

Plan een live bijeenkomst in

De ambitiebepaling vraagt om fysieke aanwezigheid. Nuance, non-verbale reacties en informele gesprekken tussendoor zijn essentieel om te voelen waar de echte prioriteiten en spanning zitten. Nodig minimaal twee vertegenwoordigers per organisatie uit. Meer is beter, mits de juiste profielen aanwezig zijn. Zorg vanuit de **gemeente** dat de volgende disciplines vertegenwoordigd zijn: klimaat, ecologie, water, wonen en de projectleider zelf. Vanuit de **corporatie** zijn de assetmanager, de duurzaamheidsmedewerker en de wijkbeheerder de meest waardevolle aanwezigen. De wijkbeheerder is hierbij vaak ondergewaardeerd, maar heeft praktijkkennis over wat werkt en wat niet in het specifieke plangebied. Bij een **VvE** of vergelijkbare partij is het voldoende om de commissievoorzitter of een actief commissielid aan te laten schuiven.

Werk met het GWW ambitieweb

Het GWW ambitieweb is het centrale instrument voor deze sessie en bestaat uit drie ambitieniveaus:

Niveau 1 is het basisniveau: men voldoet aan de wettelijke minimumvereisten, maar gaat niet verder.

Niveau 2 betekent een significante klimaat- en groenverbetering.

Niveau 3 staat voor maximale inzet op een thema, binnen de context van het project.

Begin de sessie met een toelichting op de resultaten van de omgevingswijzer uit fase 2. Dit geeft alle deelnemers een gedeeld beeld van de kansen en risico's in het plangebied, voordat de ambitie discussie begint. Vervolgens worden alle twaalf thema's één voor één doorlopen. Iedere deelnemer geeft per thema een oordeel over het gewenste ambitieniveau. Door dit visueel te maken in het web ontstaan de nuances vanzelf: waar is er snel consensus, en waar zit de spanning?

Niet alle thema's kunnen op het hoogste niveau eindigen. Dat is ook niet het doel. Het gaat er juist om welke thema's de verschillende partijen het belangrijkst vinden, en waar men bereid is middelen en aandacht op te concentreren.

Verwerk de uitkomsten tot een gedeeld ambitiedocument

Na de sessie is het de taak van de initiatiefnemer om het ingevulde ambitieweb inhoudelijk uit te werken. Dit betekent: kruisverbanden leggen tussen thema's die elkaar versterken of bijten, de belangrijkste keuzes tekstueel onderbouwen, en de uitkomsten samenvatten in een ambitiedocument dat door alle partijen wordt onderschreven.

Dit document vormt het vertrekpunt voor het vervolg. Het geeft de scenario-ontwikkelaar in fase 6 de opdracht mee: wat moet er in elk geval terugkomen, waar zit de ruimte voor keuzes, en welke onderdelen gelden als eis, sterke wens of nice-to-have.

Les uit de praktijk: Moerwijk West

Betrek vroeg ontwerp- en maakbaarheidskennis, maar houd de rol helder. In Moerwijk West nam de hovenier die voor het ontwerp was gecontracteerd deel aan de GWW-Ambitiewebsessie; een koppelkans naar uitvoering werd overwogen, maar lag nog niet vast. Dat leverde praktische ideeën op over ruimtegebruik, beplanting, waterberging, beheer en dagelijks gebruik. De les hieruit is dat ambities sterker worden wanneer ze vroeg worden gespiegeld aan praktijkkennis. Maak daarom vooraf duidelijk waarvoor de ontwerpende partij aan tafel zit: meedenken over kansen, maakbaarheid en beheer, niet om scope, prijs of ambitieniveau te bepalen. De ambitie blijft een gezamenlijke keuze van gemeente en corporatie.

Figuur 3: Live ambitiesessie Moerwijk-West

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Draaiboek Ambitiesessie - Den Haag
- Ambitie document – Hendrik-Ido-Ambacht

Fase 5. Opzet samenwerkingsstructuur

Het gezamenlijke ambitiedocument is niet alleen een inhoudelijke mijlpaal. Het vormt ook een logisch moment om het eigenaarschap voor de vervolgfases te verdelen. Voor het eerst zijn alle perspectieven samengebracht in één document: dat schept duidelijkheid en vraagt ook om heldere afspraken over wie wat oppakt. Dit is zeker van belang als er geen onafhankelijke procesbegeleider aanwezig is. Definieer het projectteam en delegeer taken aan interne specialisten van jouw organisatie. Zo blijft het proces bestuurbaar, terwijl de juiste kennis wel op tijd beschikbaar is.

Gemeenten opereren binnen politieke en bestuurlijke cycli. Beslissingen worden genomen via ambtelijke voorbereiding, collegebesluiten en soms raadsvergaderingen. Dat maakt hen slagvaardig op beleidsniveau maar kan soms vertraging in de uitvoering opleveren. Intern zijn meerdere afdelingen betrokken die elk hun eigen prioriteiten en budgetcycli hebben, van klimaat en water tot ruimtelijke ordening en wijkbeheer. Zorg daarom dat de gemeentelijke vertegenwoordiger in het werkteam als spin in het web kan functioneren. Die persoon hoeft niet overal zelf inhoudelijk expert in te zijn, maar moet wel weten welke gemeentelijke domeinen op welk moment nodig zijn om koppelkansen daadwerkelijk uitvoerbaar te maken. Anders blijven kansen al snel goede ideeën, zonder duidelijke route naar afspraak, ontwerp, planning of budget.

Corporaties werken vanuit een andere logica dan gemeenten: besluitvorming verloopt via assetmanagement en directie, langs kortere lijnen, met rendement, beheerlasten en huurderswelzijn als voornaamste afwegingen. Investeringen zijn geprogrammeerd via het MJOP. Eenmaal besloten is de uitvoeringssnelheid vaak hoger dan bij gemeenten, maar de interne afstemming tussen vastgoed, duurzaamheid en bewonerscontact vraagt aandacht.

VvE's zijn organisaties waarbij besluitvorming via de Algemene Ledenvergadering verloopt, die doorgaans niet meer dan één keer per jaar plaatsvindt. Elke VvE heeft een eigen dynamiek: sommige vergaderen vaker, andere minder. Houd er rekening mee dat dit het besluitvormingstempo van het project kan beïnvloeden. Zij hebben geen professioneel apparaat en beperkte financiële reserves voor grote investeringen.

Juist omdat al deze organisaties tijdens de ambitiebepaling zijn aangehaakt met meerdere interne afdelingen, is dit het moment om realistische verwachtingen uit te spreken en taken helder te verdelen. Stel een wekelijks kernteamoverleg in waarbij taken worden toegewezen en teruggekoppeld. Zonder dit ritme verwatert de samenwerking snel. Voor meer bestuurlijke verankering is een intentieverklaring of lichte samenwerkingsovereenkomst een behulpzaam instrument voor het traject.

Verdeling van eigenaarschap langs de Triple Bottom Line

Voor de **Planet**-ambities neemt de gemeente logischerwijs meer eigenaarschap. De openbare ruimte vormt immers de ruggengraat van de meeste klimaatoplossingen: watergangen, straten en parkeerplaatsen zijn veelal gemeentelijk eigendom en bieden de grootste ruimte voor waterberging, ontharding en verkoeling. Zo laat onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving zien dat gemeentelijk groen en verharding in stedelijk gebied bepalend zijn voor het effect van klimaatmaatregelen op wijkniveau. Daarnaast heeft de gemeente mandaat over hemelwaterafvoer, hitte-beleid en vergroening op grotere schaal.

Voor de **People**-ambities ligt het eigenaarschap grotendeels bij de corporatie. Zij kent haar bewoners, weet hoe ze hen bereikt en heeft de infrastructuur om participatie te organiseren. Relevante vragen zijn: hoe worden bewoners in de volgende fases betrokken, wat zijn de beste

methoden om hen te bereiken, welke verbeterkansen bij klimaatadaptatie sluiten aan bij wat bewoners zelf willen, en hoe stimuleer je bewoners om zelf bij te dragen aan hun omgeving?

Voor de **Profit**-ambities is het eigenaarschap doorgaans verdeeld. Subsidietrajecten, aanbestedingen en contractvorming raken beide partijen. Maak vroeg afspraken over wie de penvoerder is bij subsidieaanvragen en wie het aanspreekpunt is voor externe financiers.

Les uit de praktijk: de VvE: commissie als aanspreekpunt

Als er een VvE aanwezig is in het plangebied, neem dan in deze fase contact op met het bestuur en doe een concreet voorstel voor het oprichten van een bewonerscommissie. Deze commissie fungeert als snel aanspreekpunt voor het projectteam, zonder dat elk besluit langs de volledige ALV moet. Benoem ook het onderwerp van toekomstig beheer alvast als agendapunt, ook als de uitwerking pas later plaatsvindt. Anterieure afspraken over wie verantwoordelijk is voor welk groen voorkomen later conflicten over beheerlasten.

Les uit de praktijk: wijs een generalistische proceseigenaar aan

In Moerwijk West werd duidelijk dat specialistische kennis onmisbaar is, maar niet genoeg om alle koppelkansen te benutten. De gemeente was vooral via een vakspecialist betrokken. Dat leverde waardevolle input op, maar maakte het lastiger om snel verbinding te leggen met openbare ruimte, ecologie, beheer, financiering, bewonersgebruik en toekomstige wijkontwikkelingen.

De les is dat een klimaatadaptief buitenruimte project naast specialisten ook een generalistische proceseigenaar nodig heeft. Die persoon hoeft niet overal inhoudelijk expert in te zijn, maar moet wel herkennen welke domeinen geraakt worden, wie wanneer nodig is en welke kansen anders blijven liggen. Een goede proceseigenaar bewaakt dus niet alleen de planning, maar ook de samenhang. Zonder die rol blijven koppelkansen vaak goede ideeën; met die rol is de kans groter dat vertaald worden naar afspraken, budget, besluitvorming en ontwerpplanning.

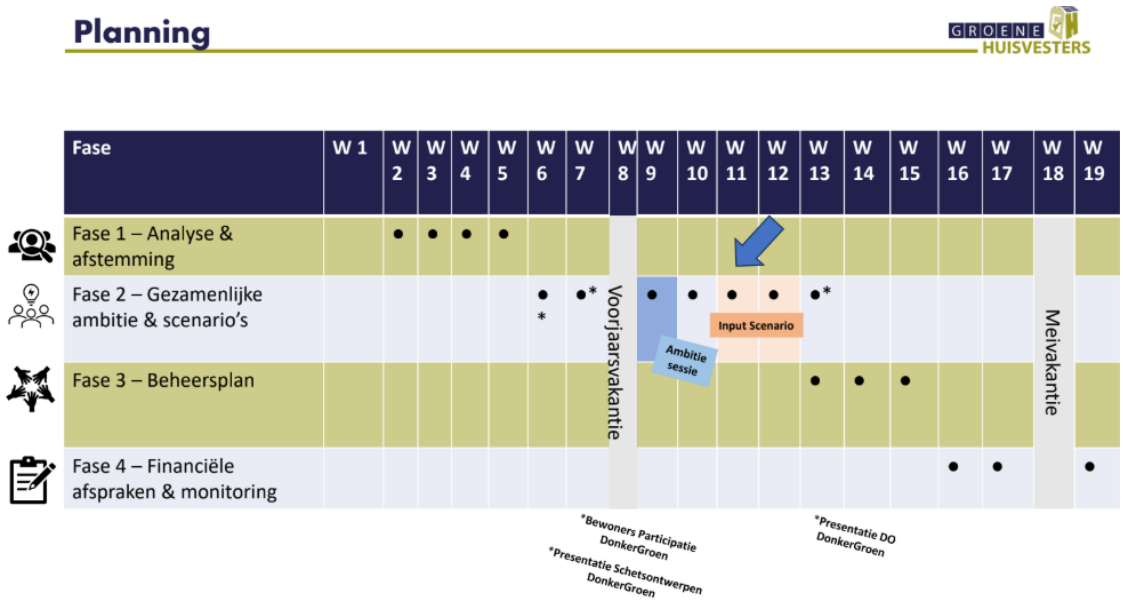

Figuur 4: Voorbeeld van een gezamenlijke planning voor de samenwerking, opgebouwd in fasen.

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Intentieverklaring
- Planning voor samenwerking

Fase 6. Bewonersenquête

De bewoner wordt in dit soort trajecten vaak te laat of onvoldoende betrokken. Tijdens de Klimaatpilots is dit vroeg onderkend en gecorrigeerd door extra participatie momenten in te plannen. Vroege betrokkenheid is geen bijzaak: het bepaalt in grote mate of het uiteindelijke plan als legitiem wordt ervaren door de mensen die er dagelijks mee leven.

Een enquête is een eerste instrument: laagdrempelig, schaalbaar en bruikbaar als legitimatie basis voor latere keuzes. Belangrijk is dat de enquête niet alleen digitaal wordt aangeboden. Ouderen en bewoners met een taalachterstand bereik je effectiever met het fysiek afnemen van de enquête aan de deur.

De flyer moet uitnodigend en laagdrempelig ogen, met een taalniveau niet hoger dan B2. Vraag om deelname via een QR-code en benoem een duidelijke deadline. Voeg een antwoordadres toe, bij voorkeur een e-mailadres van de projectleider of een gedeelde project mailbox, zodat bewoners zich verder kunnen uitspreken dan de vragen toelaten. In Hendrik-Ido-Ambacht hingen de gemeente en Trivire flyers op in de galerijflats, en wijkbeheerders namen de enquête persoonlijk af bij bewoners van de seniorenflat. Van 360 huishoudens vulden er 91 de enquête in, met een gelijke verdeling tussen VvE- en corporatie bewoners.

Met de vragen breng je in kaart hoe de buitenruimte nu wordt gebruikt, wat bewoners belangrijk vinden, wat hun wensen zijn voor de verbetering, en welke zorgen zij hebben bij verandering. Neem in de enquête alvast een uitnodiging op voor de inloopmiddag in fase 8. Zo verlaag je de drempel om ook daar te verschijnen voor bewoners die al hebben meegedaan.

De enquête bestaat uit vier vaste onderdelen: huidig gebruik en beleving van de buitenruimte en de wensen en zorgen (zie bijlage). Het opstellen van multiple-choice vragen helpt de bewoners in te zien wat er mogelijk is in de buitenruimte. Echter zorg ervoor dat er altijd een optie is om een extra antwoord te kunnen invullen. Dit zorgt ervoor dat onvoorziene inzichten boven water komen. Als er nog geen commissie is opgesteld in de VvE is dit ook een mooie kans deze vraag op te nemen. Zorg dat de thema's direct aansluiten op de ontwerpscenario's die later worden voorgelegd, zodat de enquêteresultaten als directe onderbouwing dienen. De puntenverdeling over thema's is daarbij het meest waardevol: het dwingt bewoners te kiezen, wat een realistischer beeld geeft dan een lijst van losse vinkjes.

Les uit de praktijk: De criticus als bondgenoot

Een aantal bewoners stuurde boze reacties naar de gemeente over het vermeende gebrek aan betrokkenheid. Stel je welwillend op: erken de onvrede en communiceer helder wat de voordelen zijn van het project voor de kwaliteit van leven in de buurt. Critici hebben vaak waardevolle kennis over wat er al jaren mis is met de plek. In Hendrik-Ido-Ambacht is de meest kritische bewoner uiteindelijk commissielid geworden en inmiddels een actief ambassadeur van het project. Kritische betrokkenheid is vaak waardevoller dan stilte.

Figuur 5: De bewonersflyer met QR-code uit de pilot Hendrik-Ido-Ambacht.

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Flyer met QR code
- Bewonersbrief met enquête
- Enquêteresultaten document

Fase 7. Diverse scenario schetsing

Op basis van het ambitieweb (top-down) en de input van de bewonersonderzoek (bottom-up) is het nu tijd om keuzes vast te leggen in concrete scenario's. De scenario's vormen de brug tussen de abstracte ambitie van de organisaties en de beleefbare werkelijkheid voor de bewoners.

Het aantal scenario's hangt af van de samenhang en rechtlijnigheid in de wensen, zorgen en aandachtspunten van alle betrokken partijen. In de meeste gevallen volstaan drie scenario's. Drie opties bieden genoeg keuzevrijheid om de belangrijkste spanningsvelden zichtbaar te maken, zonder de besluitvorming te laten verzanden in te veel varianten.

Het is hierbij essentieel dat de scenario's niet alle ambities tegelijk proberen te bundelen. Elk scenario bevat bewuste concessies: wat wint er, en wat verliest er? Dit is ook van belang voor de verwachtingen van bewoners. Niet elk ambitieniveau kan tegelijk op het hoogste niveau worden ingevuld, en dat moet herkenbaar zijn in de scenario's. Een scenario dat overal niveau 3 nastreeft is geen keuze, maar een wensenlijst.

Schetsontwerpen per scenario

Het maken van maquettes of schetsontwerpen doet veel met de verbeelding van bewoners en beslissers. Zet hiervoor een ontwerper in, intern of extern, die met behulp van ontwerp of AI-tools de schetsen kan omvormen tot realistisch ogende scenario-impressies. Dit maakt abstracte keuzes concreet en toegankelijk voor mensen zonder ruimtelijke achtergrond.

Communiceer hierbij expliciet dat het om eerste concepten gaat en dat er nog meerdere stappen nodig zijn voordat deze tot een definitief ontwerp komen. Zo voorkom je dat verwachtingen te ver voor de realiteit uitlopen.

Begeleidende tekst per scenario

Elk scenario krijgt een korte begeleidende tekst die de beleving voor de bewoners centraal stelt. Beschrijf hoe de ruimte wordt gebruikt, welke sfeer er heerst, welke concrete maatregelen zijn genomen en welke beplanting terug te vinden is. Zie de schetsontwerpen in de bijlage ter inspiratie.

Maatregelen per scenario

Sommige maatregelen passen bij meerdere scenario's. Benoem ze alleen bij het scenario waarbij ze het meest bepalend zijn voor de identiteit van dat scenario. Dit houdt de beschrijvingen scherp en helpt bewoners om echt te kiezen in plaats van alles te willen.

Les uit de praktijk: de keuze gechargeerd maken helpt

Scenario's werken het best als ze gepolariseerde elementen bevatten die echte afwegingen zichtbaar maken. Vermijd scenario's die te veel op elkaar lijken: dan kiest iedereen het middelste en blijft onduidelijk wat men werkelijk belangrijk vindt. In Hendrik-Ido-Ambacht leidde de gepolariseerde opzet van de scenario's tot verrassend heldere uitkomsten bij de stemronde. Bewoners die aanvankelijk zowel meer groen als meer parkeren wilden, kozen in overgrote meerderheid voor het groene scenario zodra ze de keuze concreet voor zich zagen. De scenario's onthulden een prioriteit die de enquête alleen niet had kunnen blootleggen. Gebruik scenario's dus niet om draagvlak te creëren voor een vooraf bepaalde richting, maar om echte voorkeuren aan de oppervlakte te brengen.

Figuur 6: Scenario-impressie van een groene, klimaatadaptieve buitenruimte Hendrik-Ido-Ambacht

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Scenario schets ontwerpen – Hendrik-Ido-Ambacht

Fase 8. Inloopavond: scenario's voorleggen aan bewoners

Nu er wezenlijke keuzerichtingen zijn ontwikkeld, kan een start worden gemaakt met de bewonersparticipatie. De buitenruimte wordt uiteindelijk aangepast voor de mensen die er dagelijks gebruik van maken, en hun input op de scenario's is onmisbaar om tot de juiste keuzes te komen.

De bewoner in een sociale wijk

Bewoners in sociale wijken worden soms als minder betrokken beschouwd als het gaat om de inrichting van hun omgeving. Dat beeld klopt soms, maar vraagt om nuance. Mensen die in een overlevingsmodus zitten hebben simpelweg minder mentale ruimte voor thema's als groen en klimaat. Dat betekent niet dat zij er niet van profiteren of er niet over willen meepraten, maar wel dat de drempel voor deelname extra laag moet zijn. Juist in sociale wijken zijn de potentiële winsten van een klimaatadaptieve buitenruimte het grootst: bewoners brengen relatief veel tijd door in de directe woonomgeving en hebben de meeste baat bij verkoeling, groen en een prettige buitenruimte. Dat maakt participatie in deze wijken kansrijk, mits goed georganiseerd.

Planning

De inloopavond is het fysieke hart van het participatieproces. Organiseer deze bij voorkeur in of direct naast het plangebied zelf. Zo hoeven bewoners zich minimaal te verplaatsen en staan alle gesprekken letterlijk in de context van de plek waar het over gaat. Dat maakt het concreter en toegankelijker. Plan de avond na werktijd en geef bewoners minstens drie tot vier uur de ruimte om langs te komen, zodat zij op hun eigen moment kunnen binnenlopen zonder zich aan een vast tijdstip te hoeven houden. Een mobiele keet met koffie en thee verlaagt de drempel verder: bewoners starten dan vaak vanzelf gesprekken met elkaar en met de begeleiders.

De scenario's als praatplaat

Print de scenario's uit met de bijbehorende schetsontwerpen, begeleidende teksten en maatregelen, en gebruik ze als centrale praatplaat tijdens de avond. Mensen praten makkelijker over een concrete afbeelding dan over abstracte beleidsambities. De uitgeprinte scenario's vormen het ankerpunt van elk gesprek.

Laat bewoners eerst uitspreken

De gesprekken tijdens een inloopavond gaan doorgaans niet meteen over de scenario's. Bewoners willen eerst hun angsten en zorgen delen, soms ook over zaken die buiten de scope van het project vallen. Laat hen uitpraten en stuur niet te vroeg naar de oplossingsrichtingen in de scenario's. Zodra de zorgen zijn uitgesproken, verschuift het gesprek vanzelf naar wat men wil zien terugkomen en wat liever niet. Dat is het moment om gericht te vragen naar voorkeuren. Als gesprekken niet spontaan op gang komen, helpen gerichte gesprekskaarten met voorbeeldvragen. Zie de bijlage voor de vragen die zijn gebruikt tijdens de pilots.

Stemronde als afsluiting

Aan het einde van de avond brengt elk huishouden één stem uit op het voorkeursscenario. Dit geeft een heldere uitkomst en een legitieme basis voor de volgende fase. Je houdt zo twee dingen over: een grote hoeveelheid kwalitatieve input uit de gesprekken, en een voorkeursscenario met alle bijbehorende mitsen en maren van de bewoners. Dat geheel vormt de basis om met de projectgroep om tafel te gaan en tot één definitief scenario te komen.

Les uit de praktijk: Omgaan met tegenstrijdige wensen

Bewoners vroegen in dit traject tegelijk om meer groen én meer parkeerplaatsen in hetzelfde plangebied, en uiten zowel de wens voor een ontmoetingsplek als angst voor hangjongeren. Deze tegenstrijdigheden zijn geen probleem, maar informatie. Ze laten precies zien waar de echte spanningen in het plangebied zitten en helpen om in het voorkeursscenario bewuste compromissen te sluiten die ook richting bewoners goed te onderbouwen zijn.

Figuur 7: Bewoners tijdens de inloopavond Hendrik-Ido-Ambacht

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Voorkeurstemmen van bewoners
- Verdere inzichten wat speelt in de wijk
- Vragenformulier

Fase 9. Voorkeursscenario & ontwerpoverdracht

Na de inloopavond is het zelden zo dat bewoners, gemeente en corporatie volledig gelijkgestemd zijn. De gezamenlijke wensen komen vaak met ontwerpvoorwaarden: meer beleving van de watergang is gewenst, maar niet zonder natuurvriendelijke oeverbegroeiing die valgevaar voor kinderen beperkt. Meer groen is een gedeelde wens, maar zichtlijnen moeten behouden blijven voor sociale controle. Juist deze combinaties van wens en voorwaarde vormen de kern van het voorkeursscenario.

Als de scenario's in fase 7 goed zijn opgezet met bewuste keuzes verspreid over de varianten, levert de stemronde meer op dan alleen een voorkeur. Het maakt zichtbaar welke waarden bewoners en partijen prioriteren wanneer ze echt moeten kiezen. Die prioritering is het vertrekpunt voor de bundeling van het voorkeursscenario.

Projectteam bijeenkomst

Breng het projectteam zo snel mogelijk na de inloopavond bij elkaar. Het doel van dit overleg is tweeledig. Ten eerste worden de kwalitatieve inzichten uit de gesprekken van de avond samengebracht, aangevuld met de uitkomsten van het vragenformulier uit fase 8. Ten tweede is het aan het projectteam om te beoordelen welke wensen en zorgen het zwaarst wegen en vertaald moeten worden naar het voorkeursscenario. Niet elke wens is even draagkrachtig, en niet elke zorg is even representatief. Tijdens dit gesprek loont het om het ambitieweb nogmaals te beoordelen. Nu alle partijen een volledig beeld hebben, kunnen de eerder geformuleerde ambities worden herijkt op basis van de bewoners reacties. Soms bevestigt dit de eerder gekozen niveaus. Soms vraagt het om een bijstelling.

Scenario opzet en overdracht

Het is vervolgens aan de initiatiefnemer of onafhankelijke begeleider om alle input samen te brengen in één voorkeursscenario. Dit document vormt de basis voor de overdracht naar de ontwerpende partijen en moet daarom als leidend principe document worden opgesteld. Vage formuleringen leiden later onvermijdelijk tot interpretatieverschillen in het ontwerp. De leidende principes worden geordend langs de Triple Bottom Line (people, planet, profit), waarbij de volgorde per thema afhangt van het ambitieniveau dat eraan is toegekend. Hoger ambitieniveau betekent een prominentere positie in het document en meer uitgewerkte randvoorwaarden.

Naast de inhoudelijke principes bevat het principe document een indicatieve tijdsplanning voor het vervolgtraject. Dit geeft alle betrokken partijen, inclusief de VvE en bewonerscommissie, inzicht in de volgende stappen en houdt hen betrokken in de periode tussen het afronden van dit traject en de start van de ontwerpfase. Zie de bijlage voor een voorbeeldplanning.

Les uit de praktijk: Hendrik-Ido-Ambacht

In Hendrik-Ido-Ambacht was de spanning tussen twee wensen het meest bepalend voor het voorkeursscenario. Bewoners wilden meer ontmoeting en gebruik van de buitenruimte, maar hadden tegelijk grote angst voor overlast van hangjongeren. Die tegenstrijdigheid zorgde ervoor dat de meerderheid niet stemde op het scenario voor ontmoeting, maar op scenario rust en natuur, ook al was de wil voor enige ontmoetingsmogelijkheid wel aanwezig.

Het compromis was concreet: bankjes worden geplaatst in de centrale as van de buitenruimte, op een zodanige afstand van de woningen dat geluidsoverlast minimaal is. Het nieuw aan te leggen wandelpad volgt de centrale lijn langs de watergang, wat zowel de beleving van het water vergroot als de impact op omliggende woningen beperkt. Dit soort onderbouwde compromissen, waarbij de redenering expliciet is vastgelegd, is ook richting bewoners goed te verantwoorden.

Figuur 8: Voorkeursscenario Hendrik-Ido-Ambacht

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Ontwerpprincipes document
- Indicatieve planning voor vervolgstappen

Fase 10. Uitvraag & opdrachtverlening

Na het voorkeursscenario en de ontwerpoverdracht is duidelijk welke uitgangspunten de ontwerpende of uitvoerende partij moet meenemen. In deze fase vertaal je die opbrengsten naar een heldere opdracht. Het doel is scherp opdrachtgeverschap: wat vraag je uit, welke producten verwacht je, wat ligt vast, waar zit ontwerpvrijheid en hoe beoordeel je of een partij de opgave begrijpt?

Gebruik het principe document als basis voor de opdracht. Omdat dit document is opgebouwd uit de ambities van gemeente en corporatie, de input van bewoners en de randvoorwaarden van de plek, zijn de principes leidend voor het vervolg. Een ontwerpende partij wordt niet gevraagd om de principes opnieuw te formuleren, maar om te laten zien hoe haar ontwerp deze principes waarmaakt.

Maak daarbij onderscheid tussen het inhoudelijke kader en de technische uitwerking. Het principe document beschrijft wat belangrijk is en waarom, maar is nog geen technisch bestek. Voor de uitvoering moet duidelijk worden hoe het werk precies wordt gemaakt: welke bodemopbouw nodig is, hoe water wordt afgevoerd of geïnfiltreerd, welke materialen worden toegepast, welke beplanting wordt aangebracht en welk onderhoud nodig is na oplevering. Bij grotere of civieltechnische projecten kan dit worden uitgewerkt in een RAW-bestek. Bij kleinere of meer landschappelijke projecten kan een besteksboek of technisch programma van eisen voldoende zijn.

Benoem concreet wat de partij moet opleveren. Denk aan een schetsontwerp, voorlopig ontwerp, definitief ontwerp, beplantingsplan, kostenraming, uitvoeringsplanning en, waar nodig, een technisch bestek of programma van eisen. Maak ook duidelijk wat vastligt en waar nog ontwerpvrijheid zit. Vertaal belangrijke ambities waar mogelijk naar toetsbare uitgangspunten, zoals een maximale leeglooptijd voor een wadi en percentage schaduwdekking.

Kies bewust de opdrachtvorm. Soms is een losse ontwerpopdracht voldoende. In andere gevallen heeft het meerwaarde om ontwerp en aanleg dichter bij elkaar te organiseren. Als beheerkennis vroeg nodig is, kan ook die expertise al in de opdracht worden meegenomen. Hoe meer ontwerp, aanleg en beheer samenkomen, hoe belangrijker heldere afspraken zijn over rol, prijs, scope, kwaliteitsborging en meerwerk.

Beoordeel aanbiedingen niet alleen op prijs. Kijk ook naar begrip van de opgave, kwaliteit van de aanpak, uitvoerbaarheid, beheerbaarheid, samenwerking en ervaring met participatieve of klimaatadaptieve buitenruimte. Vraag waar nodig expliciet hoe de partij omgaat met technische randvoorwaarden, beheer na oplevering en afstemming met gemeente, corporatie en eventuele andere grondeigenaren.

Les uit de praktijk: Moerwijk West

In Moerwijk West werd de partij voor het ontwerp gecontracteerd op basis van een geslaagde samenwerking in fase 1. Daaruit ontstond een koppelkans om ook de uitvoering en een deel van het beheer bij dezelfde partij te beleggen; maar dat stond nog niet vast en hing af van de samenwerking tijdens het ontwerptraject en een passende aanbieding. Zodra dat duidelijk werd, hielp het om snel te schakelen tussen ontwerp, uitvoering en onderhoud.

De les is dat een koppeling van ontwerp, aanleg en beheer niet vooraf hoeft vast te staan: houd de kans open, maar met een reëel voorbehoud op de aanbieding. Leg wel vooraf vast welke principes leidend zijn, waar ontwerpvrijheid zit en hoe kwaliteit wordt beoordeeld, zodat de opdracht helder blijft als een partij uiteindelijk meerdere rollen vervult.

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Opdrachtomschrijving of uitvraag
- Keuze voor opdrachtvorm
- Beoordelingscriteria voor selectie
- Overzicht van gevraagde producten
- Technisch bestek, besteksboek of technisch programma van eisen waar nodig

Fase 11. Ontwerpbegeleiding en borging

Na de opdrachtverlening begint de vertaling van ambitie naar ontwerp. Dit kan een kwetsbare fase zijn. Eerder gemaakte keuzes kunnen verwateren door budget, planning, technische beperkingen of beheerlasten. Ontwerpbegeleiding gaat verder dan meekijken met tekeningen. Het gaat om het actief bewaken van de verbinding tussen ambitie, ontwerp, uitvoering en beheer.

Gebruik het principe document als toetskader tijdens het ontwerptraject. Spiegel het schetsontwerp, voorlopig ontwerp en definitief ontwerp telkens aan de eerder vastgestelde eisen, sterke wensen en nice-to-have's. Zo blijft zichtbaar welke uitgangspunten goed zijn geborgd, waar aanscherping nodig is en welke keuzes opnieuw bestuurlijk of ambtelijk moeten worden afgewogen. Gebruik dit toetsmoment ook om gemeentelijke koppelkansen opnieuw te wegen, zoals aansluiting op de openbare ruimte, waterstructuur, riolering, ecologie of wijkbrede vergroeningsopgaven.

Stem de ontwerpbegeleiding af op de planning van de ontwerpende partij. Zeker wanneer een hovenier, landschapsarchitect of aannemer al aan boord is, heeft deze vaak al een eigen ontwerp- en uitvoeringsplanning. Sluit daar als projectteam actief op aan. Als feedback te laat komt kan bijsturen duur en ingewikkeld zijn.

Betrek ontwerp- en maakbaarheidskennis op tijd, maar houd de rol helder. De ontwerpende of uitvoerende partij kan waardevolle input geven op ruimtegebruik, waterberging, beplanting, veiligheid, beheer en uitvoerbaarheid. Tegelijk bepaalt deze partij niet zelfstandig het ambitieniveau. Die keuze blijft bij de opdrachtgevende en samenwerkende partijen.

Spreek een duidelijke feedbackroute af. Gemeente, corporatie, bewonerscommissie en eventuele andere betrokkenen kijken vanuit verschillende belangen naar het ontwerp. Dat is waardevol, maar kan onwerkbaar worden als alle opmerkingen los bij de ontwerpende partij terechtkomen. Wijs daarom een persoon of kernteam aan dat feedback verzamelt, ordent en prioriteert voordat deze wordt teruggelegd bij de ontwerpende partij.

Besteed ook aandacht aan beheer en uitvoering. Een ontwerp kan op papier goed aansluiten bij de ambities, maar in de praktijk alsnog tekortschieten als bodemopbouw, groeiplaatsen, materiaalkeuze, toegankelijkheid, onderhoud of servicekosten onvoldoende meegenomen. Bespreek deze punten voordat het ontwerp definitief wordt.

Les uit de praktijk

In Moerwijk West bleek dat een lopend ontwerptraject nog steeds kan worden bijgestuurd, mits het projectteam aansluit op de planning van de ontwerpende partij. De uitkomsten van de Omgevingswijzer en het GWW-Ambitieweb zijn vertaald naar een ontwerpprincipedocument. Dit document is gebruikt om het definitief ontwerp te spiegelen aan eerder gemaakte keuzes.

De les is dat borging niet vanzelf volgt uit een goede ambitiesessie. Spreek daarom vooraf toetsmomenten af op schetsontwerp, voorlopig ontwerp en definitief ontwerp. Bundel feedback van gemeente, corporatie en eventuele bewonersvertegenwoordiging via één persoon of kernteam. Zo voorkom je losse of tegenstrijdige opmerkingen en blijft duidelijk welke punten echt belangrijk zijn voor het vervolg.

OUTPUT — OPGELEVERDE DOCUMENTEN

- Ontwerpprincipe-document voor het ontwerptoets
- Afgestemde ontwerpplanning incl. toetsmomenten op schetsontwerp, voorlopig ontwerp en definitief ontwerp

Bevindingen uit de Klimaatpilots

Heeft de Challenge zijn doel bereikt?

Ja. De Challenge Klimaatpilots had een tweeledig doel: de samenwerking tussen gemeenten en woningcorporaties op klimaatadaptatie intensiveren, en de opgedane kennis vertalen naar een overdraagbare routekaart. Beide doelen zijn bereikt. De twee pilots laten zien dat samenwerking tussen gemeente en corporatie niet vanzelfsprekend is, maar wel maakbaar. Beide trajecten hebben geleid tot gezamenlijke ambities, concrete ontwerpkeuzes en scherpere afspraken over het vervolg. Bovendien bieden de pilots inzicht in twee situaties die in de praktijk veelvuldig voorkomen: een project dat vanuit de verkenningsfase wordt opgebouwd, en een project dat al in de ontwerpfase verkeert wanneer de samenwerking op gang komt. Daarmee is de routekaart direct bruikbaar voor een brede groep projecten, niet alleen voor projecten die ideaal zijn opgestart.

Uit de trajecten zijn vijf overkoepelende lessen te destilleren die de kern vormen van wat beide pilots hebben opgeleverd.

Les 1: Stem budget, timing en capaciteit op elkaar af

Een klimaatadaptief project staat of valt met realistische verwachtingen aan de start. Kies een plangebied dat aantoonbaar haalbaar is binnen de beschikbare tijd, het beschikbare budget en de beschikbare capaciteit van beide partijen, en dat tegelijk zichtbaar verschil maakt voor de wijk en haar bewoners. Een project dat op papier ambitieus is maar waarvoor onvoldoende tijd of middelen zijn vrijgemaakt, loopt vast voordat de eerste schop de grond in gaat. Andersom geldt: een project dat wel haalbaar is maar geen merkbare impact heeft, verliest het draagvlak van bewoners en bestuurders. De beoordelingscriteria uit fase 1, inhoudelijke urgentie, bereidheid tot samenwerking en uitvoerbaarheid, zijn precies daarom ontwikkeld: ze dwingen partijen om deze afweging vroeg en expliciet te maken, in plaats van er gaandeweg achter te komen.

Les 2: Klimaatadaptatie staat nooit op zichzelf in een sociale wijk

Wateroverlast, hitte en vergroening zijn geen geïsoleerde technische vraagstukken. In een sociale wijk raken ze direct aan gezondheid, leefbaarheid, sociale samenhang en soms aan gevoelens van onveiligheid of overlast. De Triple Bottom Line, people, planet en profit, is daarom geen invuloefening maar een manier om deze verwevenheid zichtbaar te maken en serieus te nemen. In Hendrik-Ido-Ambacht bleek dit treffend uit de spanning tussen de wens voor meer ontmoeting en de angst voor hangjongeren: een groene maatregel raakte direct aan een sociaal vraagstuk. Wie klimaatadaptatie louter als planet-opgave benadert, mist de helft van het verhaal en loopt het risico op een technisch correct ontwerp dat bewoners niet als hun eigen plek herkennen.

Les 3: Borg de procesregie vooraf

Alle deelnemers aan de pilots gaven aan dat onafhankelijke procesbegeleiding meerwaarde heeft gehad. De neutrale rol van de projectleider zorgde voor een onpartijdig fundament waarin elke partij haar wensen kon delen, met versnelling en meer gelijkwaardigheid tussen gemeente, corporatie en bewoners als resultaat. Tegelijk leert de terugblik op beide pilots dat de opzet van de samenwerkingsstructuur, fase 5, in de praktijk vaak wordt onderschat. Afspraken over rolverdeling, besluitvorming en procesregie kwamen bij Moerwijk West laat of impliciet tot stand, wat achteraf gezien had kunnen worden voorkomen met een intentieverklaring of een lichte samenwerkingsovereenkomst. De les is helder: een onafhankelijke procesbegeleider is waardevol, maar niet strikt noodzakelijk, mits de regie vooraf expliciet wordt belegd. Is die begeleider er niet, wijs dan bewust een taskforce of proceseigenaar aan die verantwoordelijk is voor de vertaling van ambitie naar afspraken, ontwerp en borging.

Les 4: Ken de belangen van je samenwerkingspartners

Gemeenten, corporaties en VvE's opereren vanuit fundamenteel verschillende logica's. Gemeenten werken via ambtelijke voorbereiding en soms collegebesluiten, wat slagvaardig is op beleidsniveau maar tot vertraging in de uitvoering kan leiden. Corporaties besluiten via assetmanagement en directie, langs kortere lijnen, met rendement en huurderswelzijn als leidende afwegingen. VvE's besluiten via een Algemene Ledenvergadering die vaak niet meer dan één keer per jaar plaatsvindt, met beperkte financiële reserves. Wie deze verschillen niet kent of er geen rekening mee houdt, onderschat al snel hoe lang bepaalde besluiten onderweg zijn. De VvE in Hendrik-Ido-Ambacht illustreert dit goed: bij aanvang van de Challenge was haar rol niet voorzien als relevant vraagstuk, maar ze bleek eigenaar van een significant deel van de buitenruimte, met een eigen besluitvormingsritme en eigen zorgen over beheer en geluidsoverlast. Wat aanvankelijk als complicatie voelde, werd een verrijking door vroeg contact te leggen en een bewonerscommissie voor te stellen als snel aanspreekpunt. De meest kritische bewoner werd uiteindelijk ambassadeur van het project. Die les is nu structureel onderdeel van de routekaart.

Les 5: Betrek bewoners op het juiste moment

Bewoners worden in dit soort trajecten vaak te laat of te oppervlakkig betrokken. Beide pilots bevestigen dat vroege en geduldige betrokkenheid bepalend is voor de mate waarin het uiteindelijke plan als legitiem wordt ervaren. Dat vraagt om twee dingen tegelijk. Ten eerste geduld: laat bewoners tijdens gesprekken eerst hun zorgen uitspreken voordat het gesprek verschuift naar oplossingsrichtingen, en behandel kritische reacties als waardevolle kennis in plaats van als ruis. Ten tweede realistische keuzerichtingen: bied scenario's aan die bewuste concessies bevatten in plaats van een wensenlijst die overal het hoogste ambitieniveau nastreeft. Juist die scherpte, zoals in Hendrik-Ido-Ambacht waar bewoners werden gedwongen te kiezen tussen groen en ontmoeting, brengt echte voorkeuren aan de oppervlakte in plaats van schijnbaar draagvlak voor een vooraf bepaalde richting.

Wat de teams zelf het meest doorslaggevend noemden

Gevraagd naar de belangrijkste randvoorwaarde voor succes, noemden de teams uit beide pilots niet het geld of de locatie, maar de betrokken personen zelf: gemotiveerd, positief en gericht op een gezamenlijk resultaat. Dat de politieke wil in Hendrik-Ido-Ambacht al was verankerd in een raadsbreed gesteunde gebiedsvisie hielp daarbij, omdat het draagvlak er al lag voordat het traject begon. Deze bevinding onderstreept les 4: instrumenten en fasering bieden houvast, maar het zijn uiteindelijk de mensen aan tafel die bepalen of samenwerking daadwerkelijk van de grond komt.

Vooruitkijken

De routekaart is een begin, geen eindpunt. De lessen uit Hendrik-Ido-Ambacht en Moerwijk West zijn waardevol, maar geworteld in twee specifieke contexten. De kracht van dit instrument groeit naarmate meer projecten er gebruik van maken, en naarmate die projecten hun eigen ervaringen terugbrengen naar het netwerk. De eindpresentatie van de Challenge Klimaatpilots op 30 juni 2026 markeerde dan ook geen afsluiting, maar een opening: naar gemeenten en corporaties in Zuid-Holland die herkennen wat hier is beschreven, die weten dat hun buren dezelfde opgave hebben, en die bereid zijn om de volgende stap samen te zetten.

COLOFON

Wijk in bloei

Routekaart voor groene en sociale wijken in Zuid-Holland

UITGAVE	Deze routekaart is opgesteld in het kader van de Challenge Klimaatpilots in opdracht van de Provincie Zuid-Holland.
BEGELEIDING	Groene Huisvesters
AUTEURS	Tom Thomaes & Yoeri Nelis
PILOTS	Moerwijk West, Den Haag (Hof Wonen & Gemeente Den Haag); Tesselschadestraat, Hendrik-Ido-Ambacht (Trivire & Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht)
VERSIE	Definitief · 01/07/2026